

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

“દુન્યવી સાધનો દ્વારા મળતું સુખ ક્ષણિક
છે, સાધના દ્વારા મળતું સુખ શાશ્વત
અને ચિરસ્થાયી છે.” “જીવનનું લક્ષ્ય સુખ
નથી પણ ચારિત્ર છે, નિર્માળ ચારિત્ર હશે
તો સુખ તો મળવાનું જ છે.”

*

પુસ્તક : ૮૮

અંક : ૪

મહા
કેબુઆરી
૧૯૯૧

આત્મ સંવત ૬૫
વીર સંવત ૨૫૧૭
વિક્રમ સંવત ૨૦૪૭

અ નુ ક મ ગિ ળ

ક્રમ	લેખ	લેખક	પૃષ્ઠ
(૧)	સ્વાધ્યાયનું સોપાન	પ્રવચનકાર : પ.પૂ. આ.શ્રી વિજયવલ્લભ- સૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ અનુવાદક : કુમારપાળ દેસાઈ	૪૬
(૨)	ગિરિરાજ યાત્રા સંપત્તિ	પ. પૂ. પં.શ્રી પ્રદ્યુમ્નવિજયજી મ. સાહેબ	૫૭
(૩)	જૈન ધર્મ અને પર્યાવરણ	સી. એન. સંઘવી	૬૧

રજીસ્ટ્રેશન ઓફ ન્યુઝ પેપર્સ (સેન્ટ્રલ) ફોર્મ-૪ નિયમ ૮ પ્રમાણે

“ શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ ” સંપાદનમાં નીચેની વિગતે પ્રગટ કરવામાં આવે છે.

૧. પ્રસિદ્ધિ સ્થળ : શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા, ખારગેઇટ-ભાવનગર.
૨. પ્રસિદ્ધિ ક્રમ : દરેક અંગ્રેજી મહિનાની સોળમી તારીખ.
૩. મુદ્રકનું નામ : શેઠ હેમેન્દ્રકુમાર હરિલાલ
કયા દેશના : ભારતીય
ઠેકાણું : આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, સુતારવાડ, ભાવનગર.
૪. પ્રકાશકનું નામ : શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા વતી, શ્રી પ્રમોદકાન્ત ખીમચંદ શાહ
કયા દેશના : ભારતીય
ઠેકાણું : શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા, ખારગેઇટ, ભાવનગર.
૫. તંત્રીનું નામ : શ્રી પ્રમોદકાન્ત ખીમચંદ શાહ
કયા દેશના : ભારતીય
ઠેકાણું : શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા, ખારગેઇટ-ભાવનગર.
૬. સામાયિકના માલિકનું નામ : શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર.

આથી હું પ્રમોદકાન્ત ખીમચંદ શાહ જાહેર કરું છું કે ઉપરની આપેલી વિગતો અમારી જાણ તથા માન્યતા મુજબ બરાબર છે.

તા. ૧૬-૨-૬૧

પ્રમોદકાન્ત ખીમચંદ શાહ

આવતો અંક

આત્માનંદ પ્રકાશનો આવતો અંક તા. ૧૬-૪-૬૧ના રોજ બે માસનો સંયુક્ત અંક તરીકે બહાર પડશે.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

માનહર્તાત્રી : શ્રી પ્રમોદકાંત ખીમચંદ શાહ એમ. એ., બી. કોમ, એલ. એલ બી.

સ્વાધ્યાયનું – સોપાન

: પ્રવચનકાર :

: અનુવાદક :

પ. પૂ. આ. શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીચરણ મ સા.

ડા. કુમારપાળ દેસાઈ

સ્વાધ્યાયના પ્રત્યેક સોપાનને એક પછી એક પાર કરવા માટે સાધકે જાગૃતિ, વિવેક, તપ અને વિનય રાખવા જોઈએ. આનો અભાવ હોય તો સાધનામાં પીછેહઠ કે પતન થતાં વાર લાગતી નથી. આને પરિણામે જ શાસ્ત્રકારોએ વાચના, પૃચ્છના આદિ પ્રત્યેક સોપાનની સાથે આચરવાની વિધિ બતાવી છે.

પૃચ્છના :—

વાચના પછી સ્વાધ્યાયનું બીજું સોપાન છે પૃચ્છના. ગુરુ આદિ પાસેથી શાસ્ત્રીય વાચના લીધા બાદ એનું ચિંતન, મનન કરતી વેળાએ શંકા-કુશંકા જાગે તો ગુરુની પાસે જઈને વિનયપૂર્વક પૂછવું તે પૃચ્છના.

આનો બીજો પણ અર્થ થાય. તમે કોઈ ગ્રંથ કે પુસ્તકનું અધ્યયન કર્યું. એમાંનું કોઈ વિધાન, પંકિત કે રહસ્ય સમજાય નહિ તો વિશેષરૂને વિવેકપૂર્વક પૂછવું, પૃચ્છનાનો એક ત્રીજો પણ અર્થ ગૃહસ્થ છે ગૃહસ્થધર્મ બળવતા કે સાધુ સાધુધર્મ

પાળતાં પોતાની રીતે જીવનસાધના કરતા હોય. આવી સાધના કરતી વખતે એકાએક કોઈ ગૂંચ આવે, કોઈ વિધન આવે કે કોઈ અટપટી સમસ્યા કે ગૂંચવણભર્યાં સવાલ ઊભા થઈ જાય તો એનો ઉકેલ મળે નહિ ત્યારે વ્યક્તિ કર્તાવ્યમૂઢ થઈ જાય છે. આવે સમયે જીવન-સાધનાના એ પ્રશ્નો, સમસ્યાઓ, ગૂંચવણો અને ઉલ્લંઘનોને પોતાના શ્રદ્ધેય ગુરુજનો સમક્ષ સવિનય રજૂ કરવા એનું નામ પણ પૃચ્છના છે.

પ્રશ્નનું સમાધાન :—

ભગવાન મહાવીરને ગણધર ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમે જીવનના અનેક અટપટા સવાલો જિજ્ઞાસા ભાવથી પૂછ્યા હતા અને ભગવાન મહાવીર પાસેથી સમાધાન મેળવ્યું હતું. ‘ભગવતી સૂત્ર’માં ગૌતમસ્વામી દ્વારા પૂછાયેલા હજારો પ્રશ્નો અને એનું સમાધાન મળે છે. અન્ય સાધકોના પ્રશ્નો પણ એમાં મળે છે. ‘ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર’માં કેશી શ્રમણ અને ગૌતમ-સ્વામીની પરસ્પર પ્રશ્નોત્તરી પણ આ પૃચ્છનાનું જ રૂપ છે.

તમે શાસ્ત્રીય અધ્યયન કરતા હો. અથવા તો સ્વયં સ્વાધ્યાય કરતા હો. ત્યારે પ્રત્યેક પંક્તિ અને વિષયનો હેતુ પૂર્વક અને ચિંતન પૂર્વક અભ્યાસ કરવો જોઈએ. આમાં જે વિષય સમગ્રદય નહીં તેના પ્રશ્નોને ગુદી નોટમાં નોંધી લેવા જોઈએ અને પછી અનુભવી અને કુચ્છ ભૂમિકા ધરાવતા સાધકની પાસેથી એવું સમાધાન મેળવવું જોઈએ. તમારો પ્રશ્ન તમારા ચિંતનનું સ્તર દર્શાવશે. જે તમારું ચિંતન ધીછરુ હશે તો પ્રશ્નો પણ એવા જ હશે. આમ છતાં જે કોઈ પ્રશ્ન જોડે કે શંકા જાગે તેનું સમાધાન અવશ્ય મેળવવું. સમાધાન મેળવશે નહિ તો વચુકેસેલા પ્રશ્નો તમારા વિચાર-જગતમાં અસ્વસ્થતા અને ગૂંચવણો જાગે કરશે. આથી જે કોઈ પ્રશ્ન જાગે થાય તેને જિજ્ઞાસા-બુદ્ધિથી શ્રદ્ધા અને વિવેક પૂર્વક પોતાના પ્રત્યેયની સમક્ષ રજૂ કરીને સમાધાન મેળવવું.

જિજ્ઞાસા અને વિનય :-

કેટલીક વ્યક્તિઓ પોતાનું પાંડિત્ય દર્શાવવા અથવા તો પોતાના પુસ્તકિયા જ્ઞાનનું પ્રદર્શન કરવા માટે કોઈ સાધકને નિરુત્તર કરવા કે પરાજિત કરવાના ઉદ્દેશથી પ્રશ્ન પૂછે છે. આવી જીતવાની વૃત્તિ ધરાવનાર અહંકારી વ્યક્તિ ઘણીવાર ખુદ અનિર્ણયાત્મક સ્થિતિમાં હોય છે. આવી રાજસી બુદ્ધિ ધરાવનાર સમાધાન મેળવી શકતા નથી. કેટલાંક લોકો પોતાને પરંતેથી જ જ્ઞાની માનતા હોય છે. આવી વ્યક્તિ કોઈ શંકા જાગે તો પણ અનુભવી કે એના વિશેષજ્ઞ પાસે જવામાં નીચા-જોણુ માને છે. પરિણામે તેઓ હંમેશા શંકા-વ્યાકુળ જ રહે છે.

કેટલાક સાધકોની એવી આદત હોય છે કે વાંચેલા વિષય પર પુનઃ ચિંતન કરતા નથી. શાસ્ત્ર કે ગ્રંથનું વાચન સાધુ કે ગુરુ પાસે કરી લીધું અને પછી બધું જ ત્યાં મૂકીને જાય છે. ખીજે દિવસે જ્યારે શાસ્ત્રાદિ વાચનનો સમય થાય ત્યારે જ એને સંભારે છે. ચિંતન મનનના અભાવે આવા

સાધકને પ્રશ્નો જ ઉડતા નથી અને તેને પરિણામે જ્ઞાનમાં પ્ર-ગતિ થતી નથી. આવી જ રીતે પોતાની જગ્યાએ બેસીને અવિવેકભરી રીતે ગુરુ આદિને પ્રશ્ન કરનાર જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરી શકતો નથી. કેટલાક લોકો એવું પણ જિયારે છે કે આપણે પ્રશ્ન પૂછીશું તો શાસ્ત્રો વિશેનું પોતાનું અજ્ઞાન ઉઘાડું પડી જશે. પોતે મનમાં ને મનમાં શંકા દબાવી રાખે છે. કેટલીક વ્યક્તિને પ્રશ્ન જાગે છે, પણ વડીલને આવું પૂછવું તે અવિવેક ગણાય તેમ માનીને પ્રશ્નો પૂછવાનું ટાળે છે. આમ પૃચ્છનાનો અભાવ હોય અથવા તો અનીચિયથી પૃચ્છના થતી હોય ત્યારે ઘણી વાર મનુષ્ય સત્યથી વંચિત રહી જાય છે.

એક વાત નિશ્ચિત છે કે જિજ્ઞાસા કે પૃચ્છા એ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કે જ્ઞાનવૃદ્ધિનું માધ્યમ છે. અક્ષર-જ્ઞાનથી સાથ વંચિત વ્યક્તિ પણ પૂછી-પૂછીને વિશાળ અનુભવ પ્રાપ્ત કરે છે અને ભણવાને પણ પાછા પાડી દે છે. આથી જ એક અંગ્રેજ લેખકે તો એટલે સુધી કહ્યું છે.

“I had six honest serving men;
they taught me all I know Their
Name - When, What, Where, Why,
How and Who.”

આનો અર્થ એ કે જે કંઈ જ્ઞાન મેં સંચિત કર્યું છે તે સારા આ છ પ્રમાણિક સહાયકો (પ્રશ્નો) દ્વારા મળેલું છે. એમના નામ છે ક્યારે, શું, ક્યાં, કેમ, ક્યા રીત અને કોણ.

સાથે જ પ્રશ્ન કે પૃચ્છના જો જિજ્ઞાસા અને વિનયથી કરવામાં આવે તો જ્ઞાનની પર્યાપ્ત વૃદ્ધિ થાય છે. આ વિષયમાં મને મહારાજ કુમારપાળના જીવનની એક ઘટના યાદ આવે છે.

એક પલાશ વૃક્ષની નીચે બેસીને કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્ય અને મહારાજ કુમારપાળ જ્ઞાન-

ચર્ચા કરતાં હતા. મહારાજા કુમારપાળે પૂછ્યું, “શુરુદેવ ! કૃપા કરીને મને એ કહો કે મારા હજી કેટલા ભવ (જન્મ) હજી બાકી છે ?”

કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્યે કહ્યું, “કુમાર-પાળ, હું સર્વજ્ઞ નથી મારું જ્ઞાન એટલું બધું નથી કે હું મને તારી મુક્તિનો સમય બતાવી શકું. પણ એટલું હું ચોક્કસ જાણું છું કે તારી મુક્તિ જરૂર થશે.”

“શુરુદેવ, શું કોઈ એવો ઉપાય છે કે જેનાથી મને મારી મુક્તિનો ખ્યાલ આવે ?”

કલિકાલસર્વજ્ઞે કહ્યું, “હા, દેવીની આરાધના કરવાથી આ સંભવ થાય. દેવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જઈને ત્યાં બિરાજમાન સીમંધરસ્વામી (વર્તમાન તીર્થંકર)ને પૂછીને એમનો ઉત્તર આપણને અહીં આવી સંભળાવી શકે.”

રાજા કુમારપાળે કહ્યું, “તો શુરુદેવ મારા પર આટલી કૃપા કરો. મને મારી મુક્તિ અંગે જાણવાની ભારે જિજ્ઞાસા છે.”

કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્યે શાસનદેવીની આરાધના કરી. શાસનદેવી પ્રગટ થયા અને એમણે પૂછ્યું, “શી આજ્ઞા છે ?”

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે કહ્યું, “દેવી ! સીમંધર-સ્વામી પાસેથી પૂછી આવો કે કુમારપાળની મુક્તિ કેટલા ભવ બાદ થશે ?”

દેવી જતી હતી ત્યાં કુમારપાળે કહ્યું, “શુરુ-દેવની મુક્તિ બિશે પૂછવાનું પણ ભૂલશો નહિ.”

શાસનદેવીએ વિદાય લેતા કહ્યું, “તમે ધ્યાન લગાવીને બેસો જેથી કોઈ દેવતા મારા ગમનમાં વધન નાખી શકે નહીં.”

દેવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જઈને પાછા આવવામાં શી વાર લાગે ? વળી કેવલીને શંકાનું સમાધાન કરતાં કોઈ વિલંબ થાય ખરો ?

શાસનદેવી પ્રશ્નનો ઉત્તર લઈને તરત જ પાછા ફર્યા, પણ આચાર્યને બેતાં ઉઠાસ થઈ ગયા. દેવી બોલ્યા, “હે મહાન આચાર્ય ! તમે ઘણી મોટી ભૂલ કરી.”

આચાર્યે પૂછ્યું, “મેં વળી શી ભૂલ કરી છે ?”

શાસનદેવીએ કહ્યું, “પહેલાં આપ પલાશ વૃક્ષ નીચે બેઠા હતા. ત્યાંથી ઊઠીને આ આંબલીના ઝાડ નીચે ક્યાંથી આવી ગયા ?”

આચાર્યે કહ્યું, “ત્યાં ગરમી ઘણી વધી ગઈ હતી.”

શાસનદેવી બોલ્યા, “આ જ તો દુઃખની વાત છે ને ?”

હેમચંદ્રાચાર્યે કહ્યું, “દેવી ! એમાં દુઃખની શી વાત ? તમારી વાત હું સમજી શકતો નથી, પણ પહેલા એ કહો કે તમારું મુખ કે નિરાશાથી ઘેરાઈ વળ્યું !”

શાસનદેવીએ રહસ્ય પ્રગટ કરતાં કહ્યું, “કુમાર-પાળને માટે તો સીમંધરસ્વામીએ ફરમાવ્યું છે કે એ ત્રીજા જન્મમાં મુક્તિ પ્રાપ્ત કરશે. આને અર્થ એ કે અહીં મૃત્યુ પામીને દેવ બનશે અને દેવગતિથી વ્યવન કરી આગામી ઓળીસીમાં પદ્મનાભ તીર્થંકર (શ્રેણિક મહારાજનો જીવ) ના પ્રથમ ગણધરના રૂપમાં જન્મ લેશે. જ્યારે આપને માટે એમ કહ્યું હતું કે હું પાછી ફરું અને આપ જે વૃક્ષ નીચે બેઠા હશો એ વૃક્ષના જેટલા પાંદડાં હશે એટલા ભવ બાદ મુક્ત થશો. પલાશ વૃક્ષના પાંદડાં તો ઘણી શકાય તેમ હતા, જ્યારે આંબલીના પાંદડાં તો અગણિત છે. જો પલાશ વૃક્ષ નીચે બેસી રહ્યા હોત તો તમારો વહેલો છૂટકારો (મોક્ષ) થાત. હવે તમારે અગણિત ભવોમાં જન્મણું કરવું પડશે.”

આ સાંભળીને હેમચંદ્રાચાર્ય ખૂબ પ્રસન્ન

થયા. એમણે કહ્યું, “આમાં ચિંતા કરવાની કંઈ વાત છે ? હવે મને એટલી તો નિશ્ચિત ખાતરી થઈ ગઈ કે મારા ભવ-બ્રમણને અંત તો અવશ્ય આવશે જ. આ તો મારું ધન્યભાગ્ય કહેવાય. હવે ભલે લાખો-કરોડો ભવ લેવા પડે, પણ અંતમાં એની સમાપ્તિ તો છે જ. મને તમારી વાત જાણીને ખૂબ પ્રસન્નતા થઈ.”

આ છે પૃથ્વીનાનું પ્રત્યક્ષ લાભદાયી પરિણામ.

મહત્વનું પાસું :-

પૃથ્વીનાનું એક મહત્વનું પાસું એ છે કે પ્રશ્નકર્તા જિજ્ઞાસાથી એકનો એક પ્રશ્ન વારંવાર કરે અથવા તો અનેક પ્રશ્નો વારંવાર જિજ્ઞાસુ બનીને પૂછે તો પણ ઉત્તરદાતાએ એનાથી ગભરાવવાનું નથી. ઉડાઉ જવાબ આપીને જિજ્ઞાસુ પ્રશ્નકર્તાને નિરુત્સાહ કરવો જોઈએ નહિ. એના પ્રશ્નનો ઉત્તર ધૈર્યપૂર્વક ત્યાં સુધી સમજાવવો જોઈએ, જ્યાં સુધી એના મનનું સમાધાન થાય નહીં.

જગદ્ગુરુ આદ્ય શંકરાચાર્યને પૂછવામાં આવ્યું, “આમ આપની વાત કોઈને એક વાર સમજાવો તોપણ તે ન સમજે તો શું કરશો ?”

આદ્ય શંકરાચાર્યે કહ્યું, “હું એને બીજી વાર સમજાવીશ. એ બીજી વાર સમજે નહિ તો ત્રીજી વાર સમજાવીશ. જ્યાં સુધી સમજશે નહિ ત્યાં સુધી સમજાવતો જ રહીશ. જિજ્ઞાસુને અંતિમ ક્ષણ સુધી સમજાવવું તે મારું કામ છે.

જ્ઞાનશક્તિ પર આટલો દૃઢ વિશ્વાસ જ જ્ઞાની-એને માટે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનું કારણ બને છે. આવું જ્યાં હોતું નથી ત્યાં મોહવશ બનીને સંચિત જ્ઞાન જ કર્મબંધનનું કારણ બને છે.

એક વિદ્વાન આચાર્ય પાસે પાંચસો શિષ્ય હતાં. આચાર્યને પોતાની વિદ્વત્તા પર પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. એમના શિષ્યો પણ જિજ્ઞાસા સાથે એક પછી એક આવતા અને જાગેલી શંકાનું સમાધાન મેળવીને પાછા જતા. એક વખત રાતના

સમયે આચાર્યની પાસે જિજ્ઞાસાભાવથી પ્રશ્ન કરવા માટે આવેલા શિષ્યોની લાંબી હાર થઈ ગઈ. એક શિષ્ય આવ્યો. શંકાનું સમાધાન મેળવીને પાછો ફરે ત્યાં બીજો શિષ્ય આવી ગયો. આચાર્ય એક પછી એક આવતા શિષ્યની શંકાઓનું ક્રમશઃ સમાધાન કરતા રહ્યા. પરિણામે આચાર્યને આખી રાત જાગવું પડ્યું. ગુરુના સ્વાસ્થ્યની સંભાળ લેવી એ શિષ્યોનું કર્તવ્ય હતું. પરંતુ ઉત્સાહ, ઉમંગ અને જિજ્ઞાસાથી ગુરુને પ્રશ્નો કરતાં શિષ્યોને આનો ખ્યાલ ન રહ્યો.

વિદ્વાન આચાર્યને પોતાના જ જ્ઞાન પરત્વે દ્રોષભુદ્ધિ જાગી, તેઓ વિચારવા લાગ્યા. “ઓહ! આવા જ્ઞાનથી તો હેરાન પરેશાન થઈ ગયો જિજ્ઞાસુઓ પૂરો શ્વાસ પણ લેવા દેતા નથી. આના કરતાં તો અજ્ઞાની રહેવું સારું. મારા ભાઈને જ જુઓને ? એ કશું જાણતો નથી અને લોકો એને કશું પૂછીને સતાવતા નથી. મરતીથી ઊંચે છે અને આનંદથી જીવન પસાર કરે છે.”

પોતાના જ્ઞાન પર જ રોષ અને દ્રોષ થતાં આચાર્યએ નિર્ણય કર્યો, “હવે હું કોઈને ભણાવીશ નહિ અને કોઈના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપીશ નહિ.”

શંકા-કુશંકાઓના સમાધાનમાંથી ઘૂટકારો મેળવવા માટે વિદ્વાન આચાર્યએ મૌન ધારણ કરી લીધું. મૌનની આગવી મહત્તા છે, પરંતુ સ્વાર્થ-ભુદ્ધિથી કે દ્રોષવશ મૌન રહેવું તે ખોટું કહેવાય જ્ઞાન તરફના રોષને કારણે મૌન રહેલા આચાર્યનું જ્ઞાન પાપકર્મ-બંધનનું કારણ બન્યું.

બાર દિવસ સુધી આચાર્યએ કોઈ શિષ્યને પાઠ આપ્યો નહીં. પરિણામે એમને જ્ઞાનાવરણીય કર્મ-બંધ થયો. જેને પરિણામે પછીના જન્મમાં જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ નહીં. આમ જ્ઞાની પાસે કોઈ જિજ્ઞાસાભુદ્ધિથી પૂછવા આવે તો ગભરાઈને ઈન્કાર કરવો જોઈએ નહિ અથવા તો પૂર્વક્ષપાત કે મોહવશ બનીને જ્ઞાનને છુપાવવું જોઈએ નહીં.

૩. પરાવર્તના :-

સ્વાધ્યાયનું ત્રીજું સોપાન પરાવર્તના કે પર્યાટના છે. આને પ્રતિપૃચ્છના પણ કહેવામાં આવે છે. શાસ્ત્ર કે ગ્રંથનું અધ્યયન કર્યા બાદ એ વિસ્મૃત થઈ જાય નહીં તે માટે તેનો વારંવાર પાઠ કરવો તે પરાવર્તના છે. પ્રશ્ન અને પ્રતિ-પ્રશ્ન દ્વારા સાંપડેલા જ્ઞાનને સુરક્ષિત અને સ્થિર રાખવા માટે એનું વારંવાર પુનરાવર્તન કરવું તે પર્યાટન કહેવાય છે. સંચિત કરેલા જ્ઞાનને સ્થિર હૃદયગમ કરવા માટે વિશેષ સ્પષ્ટતા કે ચિસ્તૃતતાથી પૂછવું તે પ્રતિપૃચ્છના કહેવાય છે.

હકીકતમાં કોઈ પણ શાસ્ત્ર કે ગ્રંથના જ્ઞાનને ચિત્તમાં સંચિત કરવા માટે એવો નિયમ છે કે એનું વારંવાર પુનરાવર્તન કરવું. વળી વારંવાર જ્ઞાનને સ્થિર કરવાના પ્રયત્નમાં નવા નવા અર્થોની શકુરણ થશે અને એમાં નવા નવા સુવિચારોના અંકુર ફૂટશે. જો જ્ઞાનનું રિયાઝ કરવામાં આવે નહીં તો તે જ્ઞાન વ્યર્થ બની રહે છે. ક્યારેક તો કોઈ ખાસમાં લાંબા સમયથી રહેલા પાણીની માફક જ્ઞાન સડી જાય છે. કવચિત એવું પણ બને છે કે એ જ્ઞાનરાશિનું એ વ્યક્તિમાં જ પૂર્ણ વિરામ આવે છે. સમાજને એનો કશો લાભ સાંપડતો નથી. ક્યારેક જ્ઞાનધન સ્મૃતિમાંથી લુપ્ત થઈ જાય છે. જેમ હજારો રૂપિયા ખોવાઈ જતાં મનુષ્ય દુઃખી થાય છે તેથી વધુ દુઃખી જ્ઞાનધન લુપ્ત થાય તો સાધક થાય છે. આથી પંકિત જ્ઞાનનું વારંવાર પુનરાવર્તન કરવું એ સ્વાધ્યાયનું ત્રીજું અંગ છે.

[વધા પણ વારંવાર અભ્યાસ કરવાથી ટકે છે. ભૌતિક વિદ્યા હોય કે આધ્યાત્મિક વિદ્યા હોય પણ એ વારંવાર અભ્યાસ કે ચિંતન-મનન નહીં કરનાર આજસુ કે પ્રમાદી પાસે રહેતી નથી. આવા વધાવિહીન વાતાવરણમાં રહેનાર મનુષ્યની રહી જાડી બુદ્ધિ કે વિદ્યા પણ કુટિત થઈ જાય છે. નીતિકાર તો કહે છે :

“यदि वाच्छसि भूखत्वं ग्रामे वस
दिनत्रयम् ॥”

“જો ભૂખંડા ઇચ્છતા હો તો ત્રણ દિવસ ગ્રામમાં રહી આવો.” જે ગામમાં. વિદ્વાનોનો સમાગમ ન હોય. મૌલિક વિચારોનું વાતાવરણ ન હોય અને નવીન વિચારો ઝીલનારા ન હોય. કોઈ શાસ્ત્રીય જ્ઞાનનો શ્રોતા પણ જડતો ન હોય. આવા ભૂખંડા ગામમાં રહેવાથી નવું શીખવાનું તો દૂર રહ્યું, પણ પુરાણું પણ ભૂલાઈ જાય છે.

૪. અનુપ્રેક્ષા :-

સ્વાધ્યાયનું ચોથું સોપાન અનુપ્રેક્ષા એ તો સ્વાધ્યાયનો પ્રાણ છે. શાસ્ત્ર કે ગ્રંથનું અધ્યયન કર્યું. એમાંથી જાગતી શંકાઓનું ગુરુજ્ઞાનને વિનયપૂર્વક પ્રશ્ન પૂછીને સમાધાન મેળવ્યું. એનું વારંવાર ઠોહન કરીને એ જ્ઞાનને ચિત્તમાં સ્થિર કર્યું. આવા જ્ઞાનની મૂડી બધારવા માટે એના પર ઊંડાણથી ધ્યેયને અનુકૂળ એવું ચિંતન-મનન કરવું તેનું નામ છે અનુપ્રેક્ષા પર્યાટનામાં અર્જુન જ્ઞાનનું વાણી દ્વારા પુનરાવર્તન કરવામાં આવે છે. જ્યારે અનુપ્રેક્ષામાં મન દ્વારા ચિંતન મનન કરીને જ્ઞાનનું ઠોહન કરવામાં આવે છે.

કાયેતસર્ગ આદિ અવસરોએ અથવા તો અસ્વાધ્યાય (અનધ્યાય)ના દિવસોએ મૂળ સૂત્રની વાણીનું પુનરાવર્તન થતું ન હોય ત્યારે અનુપ્રેક્ષા દ્વારા જ્ઞાનનું સ્મરણ કે મનન-ચિંતન ચાલવું જોઈએ. આ દૃષ્ટિએ પર્યાટના કે પરાવર્તના કરતાં અનુપ્રેક્ષાનું વિશેષ મહત્ત્વ છે. પરાવર્તનામાં સ્વાધ્યાય કરવામાં આવતાં સૂત્રનો પાઠ કંઠસ્થ બનવાથી અથવા તો પુસ્તકમાંથી વાંચીને બોલતા રહેવાને કારણે કવચિત મન સ્વાધ્યાયમાં કેન્દ્રિત થવાને બદલે અન્યત્ર પણ ધ્રુમતું હોય, પરંતુ અનુપ્રેક્ષા તો મનની જાગૃતિની સાથે મનને લક્ષમાં રાખીને જ કેન્દ્રિત થતી હોવાથી મન અન્યત્ર ધ્રુમતું નથી

વળી સંલેખના-સંધારો, અનશન, રુચ્છતા કે શરીરમાં ક્ષીણતા થતાં પરાવર્તના આદિની શક્તિ રહેતી નથી ત્યારે આ અનુપ્રેક્ષા દ્વારા જ ચિંતન-મનનથી સ્વાધ્યાય થઈ શકે છે વાસ્તવમાં અનુપ્રેક્ષામાં એટલી પ્રબળ શક્તિ છે કે એને આધારે મનુષ્ય પોતાના ધર્મની કમીને ક્ષય કરીને કેવળજ્ઞાન અને અંતમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

હાહજ્જરથી પીડિત નમિ રાજધિના વેદનીય કર્મનો ક્ષય કરીને અનુપ્રેક્ષારૂપ સ્વાધ્યાય જ એમને પૂર્ણ સંયમની આરાધનાના પથ પર લાવે છે. જુનમાળીએ ભગવાન મહાવીરનું પ્રવચન સાંભળ્યું. એ પ્રવચન પર અનુપ્રેક્ષા કરવાને પરિણામે એ હૃત્યારને મહામતી મુનિ બનવાની ભાવના બળી. પોતાના જીવનનું સાંગોપાંગ અધ્યયન કરવા માટે અનુપ્રેક્ષા-સ્વાધ્યાય ઉત્તમ સાધન છે. મારા જીવનમાં સારી બાબતો કઈ અને નરસી બાબતો કઈ? મારું જીવન આજે કેવું વ્યતીત થયું? મારા જીવનમાંથી કામકેધાદિનાં માત્રામાં કેટલો ઘટાડો થયો? આ રીતે જીવનના જમા-ઉધારનો ખ્યાલ અનુપ્રેક્ષા સ્વાધ્યાયથી હૂંપાડી મળી રહે છે.

અનુપ્રેક્ષા એક રીતે તો જીવનની રીસચી છે. શોધ છે. જેમ કોઈ સંશોધક અનુપ્રેક્ષા દ્વારા ગંભીર અને તુલનાત્મક અધ્યયન કરીને કોઈ વિષય પર થીસિસ (મહાનિર્ણય) લખે છે અને એને પીએચ.ડી. કે. ડિ.લિટ.ની પદવી પ્રાપ્ત થાય છે. એ જ રીતે જીવનનો મહાન શોધક અનુપ્રેક્ષા દ્વારા પોતે વાંચેલા શાસ્ત્રો અને આગમોના ઉપદેશના સાથે સ્વ જીવનની તુલના કરે છે અને પોતાના જીવનનું વિશ્લેષણાત્મક તદ્દરૂપથી અધ્યયન કરે છે. આ ગંભીર અધ્યયનને પરિણામે એ ધાતી કર્મોના આવરણને ભેદીને કેવળજ્ઞાનીની ડીગ્રી પ્રાપ્ત કરે છે. આથી અનુપ્રેક્ષા સ્વાધ્યાયનું સૌથી મહત્વપૂર્ણ અંગ છે.

૫. ધર્મ કથા :-

સ્વાધ્યાયનું પાંચમું સોપાન છે ધર્મકથા.

ધર્મ (શુદ્ધ સત્ય-અહિંસા-ન્યાયાદિયુક્ત ધર્મ)નું સ્વરૂપ, ધર્મપ્રાપ્તિના ઉપાય, અધર્મ તરફની ગતિ અટકાવીને ધર્મમાં સ્થિર કરવાની વાત વગેરે જે કથામાં હોય તે કથા ધર્મકથા કહેવાય. અહીં કથાના બે અર્થ છે, કથા એટલે કહાની અને કથા એટલે કથન. વાર્તાના અર્થમાં કથા શબ્દને લઈએ તો એવી કથા કે જે માનવીને ધર્મ તરફ પ્રેરિત કરે તે ધર્મકથા કહેવાય. પરંતુ ધર્મકથા શબ્દને અર્થ ધર્મનું કથન કરવો વધુ યોગ્ય અને વ્યવસ્થિત લાગે છે. કારણ કે ઘણા પ્રાંતોમાં ધર્મોપદેશને 'કથા' જ કહેવામાં આવે છે. આમ ધર્મકથા શબ્દને ધર્મના કથનના અર્થમાં વિચારીએ તો વ્યાખ્યાન, ધર્મોપદેશ, પ્રવચન, ભાષણ વગેરે બધાં જ એ અર્થના ઘાતક બનશે. આ પ્રકારના ધર્મકથનમાં સામાન્ય રીતે વિષયને રસપ્રદ બનાવવા કે સુગમ બનાવવા માટે જુદી જુદી ધર્મ પ્રેરક કથાઓ, દષ્ટાંતો, રૂપકો અને ઉદાહરણોના સહારો લેવામાં આવે છે. પરિણામે આ વ્યાપક અર્થમાં વાર્તાના અર્થ ધરાવતો શબ્દ પણ સમાવેશ પામે છે.

સ્વાધ્યાયના ચાર અંગો દ્વારા અભ્યાસપૂર્ણ, પરિપક્વ અને હૃદયંગમ જ્ઞાનને ધર્મકથા દ્વારા પુરુ કરવું બેઠકે અને સ્વજીવનની સાથેસાથ અન્ય જીવનને પણ ધર્મ પ્રતિ પ્રેરિત કરવો તે સ્વાધ્યાયના આ પાંચમા સોપાનનો ઉદ્દેશ છે.

ભગવાન મહાવીર તીર્થંકર હોવાની સાથે પૂરેપૂરા લોકસંગ્રાહક પણ હતા. એમણે પોતાના ધર્મને જૂપડીથી માંડીને ચહેલ મુખી પહોંચાડ્યો. કોઈ સામાન્ય, નિરક્ષર માનવી પણ સમજી શકે અને પ્રખરમાં પ્રખર વિદ્વાન પણ બાણી શકે એવી સરળ, રોચક ભાષા તેમજ શૈલીમાં એમને ધર્મની વાત કહેવી હતી. આ કારણે એ સમયે માત્ર પંડિતોમાં જ પ્રચલિત એવી સંસ્કૃત ભાષાને છોડીને આમજનતાની પ્રાકૃત ભાષામાં ઉપદેશ આપ્યો. પોતાના પ્રવચનોમાં પણ વિષયને સરળ તાથી સમજાવવા માટે કથા, રૂપક, વ્યાખ્યાન,

કથાનક,વાર્તા અને દષ્ટાંતોના માધ્યમથી રસપ્રદ શેઢી અપનાવી.

ધર્મકથાનુયોગ :-

જૈનાગમમાં ઘણાં મોટા ભાગ ધર્મ-કથાનુયોગનો છે પહેલાં ચારે અનુયોગ સંમિલિત હતા, પરંતુ એ પછી આચાર્ય આચાર્યશક્તિસૂરિએ ચાર ભાગમાં અનુયોગ વહેંચી દીધા. (૧) દ્રવ્યાનુયોગ (૨) ચરણકરણાનુયોગ (૩) ગણિતાનુયોગ અને (૪) ધર્મકથાનુયોગ. પહેલા અનુયોગમાં જીવાદિ છ દ્રવ્યોની વાત છે. બીજામાં ચારિત્ર્ય-ધર્મના મૂલ્ય-શુભ-ઉત્તરશુભની વાત છે, ત્રીજા અનુયોગમાં ગણિતાદિની અને ચોથા અનુયોગમાં ધર્મકથાઓનું વર્ણન છે. આમાં ધર્મકથાઓ દ્વારા ત્રિષયને સરળતાથી સમજાવવામાં આવ્યો છે.

પહેલા અનુયોગમાં જીવાભિગમસૂત્ર, સ્થાનાંગ સમવાયાંગ આદિ આગમ આવે છે. બીજામાં આચાર્યાંગ, દશવૈકાલિક વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. ત્રીજા અનુયોગમાં ચંદ્રપ્રજ્ઞિત, સૂર્યપ્રજ્ઞિત આદિ આગમ આવે છે. જ્યારે ચોથા અનુયોગમાં જ્ઞાતા ધર્મકથા, ઉપાસ દર્શાંગ, અન્તર્દૃશદર્શાંગ, રાજપ્રશ્નીય, ઉત્તરાધ્યયન આદિ આગમોનો સમાવેશ થાય છે.

આ દષ્ટિએ જોઈએ તો મહાપુરુષો અને સાધકોના જીવનની ઉમદા કથાવાર્તાથી આગમો સમૃદ્ધ છે. ધર્મકથાનુયોગ જીવનને નવીન પ્રેરણા આપે છે. મહાપુરુષોની જીવનગાથા સાંભળીને જજ્ઞાસુ વ્યક્તિના હૃદયમાં આધ્યાત્મિક લક્ષ તરફ દબતાથી ડગ ભરવાની પ્રેરણા જાગે છે, આપણા ઘણા નવી રોશનીવાળા યુવકો ક્યારેક એમ કહી બેસે છે, “આ વાર્તાઓમાં છે શું?” એને તો અમે પુસ્તકોમાં વાંચી લેતા.”

આ યુવકો એ ભૂલી જાય છે કે પુસ્તકોમાં મળતી વાર્તા અને આ વાર્તાઓમાં આકાશ-પાતાળનું અંતર છે. મહાપુરુષો અને લક્ષ્યસિદ્ધિ કરનારા સાધકોની કથાઓમાં જીવનનું અમૂલ્ય

તત્ત્વ નિહિત છે. આ વાર્તાઓ તો જીવનનું નવનીત છે અને તેમાં પણ જૈન કથાઓની સૌથી મોટી વિશેષતા એ છે કે એ મોટે ભાગે ધર્મ અને મોક્ષ પુરુષાર્થ ભણી પ્રેરિત કરનારા છે. આ કથાઓનો અંત વૈરાગ્ય અને સાધનાની સિદ્ધિમાં આવે છે.

આત્માના કલ્યાણનું લક્ષ્ય :-

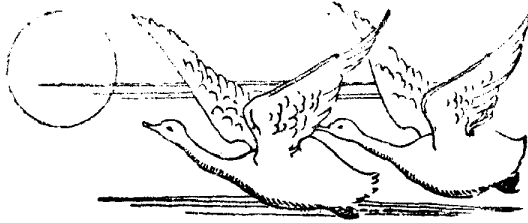
આગમ સાહિત્યમાંથી જો કથાભાગ દૂર કરવામાં આવે તો આપણા ઇતિહાસ દફનાઈ જશે. આપણે કોની પાસેથી પ્રેરણા લઈશું? એ તો એક મનોવૈજ્ઞાનિક તથ્ય છે કે સર્વસાધારણ પ્રજા વાર્તાની કોમળ મધુર પદાવલિને કારણે જોડેલી ત્વરિતાથી પોતાના કર્તવ્યનો નિર્ણય કરી શકે છે તેટલી ઝડપથી કિલ્લે કે રૂક્ષ તત્ત્વજ્ઞાનની ભાષાથી બોલો નથી.

રામ અને રાવણ, કૃષ્ણ અને કંસ, કૂર પરદેશી રાજા અને શાંત ધર્મપ્રિય પરદેશી રાજા જેવા પરસ્પર વિરોધી વ્યક્તિઓની કથા સાંભળીને સામાન્ય માનવી તરત જ એ નિર્ણય કરી શકે છે કે મારે રામ બનવું છે કે રાવણ? કૃષ્ણ બનવું છે કે કંસ? ગજસુકુમાર મુનિ બનવું છે કે સોમિલિ બ્રાહ્મણ? કૂર પરદેશી રાજા જેવું જીવન જીવવું છે કે શાંત ધર્માત્મા પરદેશી રાજા જેવું? આ જ ધર્મકથા-સ્વાધ્યાયનો ઉદ્દેશ અને રહસ્ય છે.

ભગવાન ઋષભદેવ અને ભગવાન મહાવીરનું જીવન પણ એક કથા જ છે એમની જીવનકથામાંથી આપણને કૂરમાં કૂર જંગલી વ્યક્તિ કે પ્રાણીનો પ્રેમપૂર્વક સામનૈ કરવાની દબતા મળે છે તપસ્યા દ્વારા ઘોરમાં ઘોર ઘાતી કર્મોને નષ્ટ કરવાની ભાવના જાગે છે. સર્વજનહિતાય મોટે આપત્તિ સહવાની હિંમત આપડે છે. આ કારણે તો તીર્થંકર દેવ ધર્મકથાના માધ્યમથી શ્રોતાઓને જીવનસત્ય સમજાવતા હતા. અહીં એક વાત સમજવી જરૂરી છે. ધર્મકથા રૂપે કહેવાતી વાર્તા કેવળ

મનેારજન બનવી જોઈએ નહીં, માત્ર હાસ્યરસને પોષક થવી જોઈએ નહીં એ તો શ્રોતાએને કર્તાવ્યમાં પ્રેરિત કરનારી અને એમને સાચું લક્ષ દર્શાવનારી હોવી જોઈએ આત્માનું કલ્યાણ અને ઉત્થાન થાય, ચારિત્ર્યમાં દૃઢતા આવે, ધર્મમાં રૂચિ જાગે, આવી કથા એ જ વાસ્તવમાં ધર્મકથા છે આવી કથા જ સ્વાધ્યાય-તપ છે.

માનવજીવનને માટે અને વિશેષ કરીને સાધક જીવનને માટે સ્વાધ્યાયના આ પાંચ સોપાન પાર કરીને જ્ઞાનના દિવ્ય મંદિરમાં પ્રવેશ કરવો જરૂરી છે પ્રત્યેક વ્યક્તિ આ પાંચ સોપાનો પર ધ્યાન આપે અને રોજરોજ સમય કઢીને એને પોતાના જીવનમાં સાકાર કરે તો એ જરૂર સ્વપરકલ્યાણ કરી શકે છે.

❖ ભારત ની વસ્તી ગણતરી-૧૯૯૧ ❖

તમામ સંપ્રદાયના બધા જૈન બાઈઓ અને ખહેનોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે વસ્તી ગણતરીના કાર્મચારીઓ તમારે ત્યાં વસ્તીની ગણતરી કરવા માટે આવે ત્યારે ફોર્મની અંદરના આઠમાં (૮) ધર્મના ખાનામાં જરૂર “J” (જૈન) લખાવે. આ અત્યંત જરૂરી છે

જૈન સમાજની વસતિના સાચા આંકડા પ્રાપ્ત કરવાનું માધ્યમ જનગણના છે. વસતી પત્રકના ફોર્મમાં રહેલ ધર્મના ૮ માં ખાનામાં શ્વેતામ્બર, દ્વિગમ્બર, સ્થાનકવાસી, તેરાપંથી વિગેરે ન લખાવે પણ “J” (જૈન) લખાવે. આ અત્યંત આવશ્યક છે.

ગિરિરાજ યાત્રા સપ્તપદી

સોપાન છઠું '...

પત્રરસે સત્યાશીયે રે, સોલસા એ ઉદ્ધાર

કર્માશાએ કરાવીઓ રે, વરને છે જય જયકાર ॥

પ. પૂ. પં પ્રદ્યુમ્નવિજયજી મહારાજ સાહેબ

સં. ૨૦૪૫ માગશર સુદિ ૭, અબરાતીથં

પ્રદ્યુમ્ન વિ.

તત્ર શ્રી દેવગુરુમકિતકારક સુશ્રાવક.....
યોગ્ય ધર્મલાભ.

પૂજ્યપાદ શાસનસમ્રાટ્શ્રીની કૃપાથી આનંદ
મંગલ વર્તે છે. ત્યાં પણ તેમજ હો !

એ દિવસ પહેલા પત્ર લખ્યો છે. તે મળ્યો
હશે. હવે તો તારા પત્રની રાહ જોયા વિના જ
મારે જે લખવાનું છે તે હું મારી અનુકૂળતાએ
લખતો રહીશ

અમં પાંચમે સાંજે જ આવી ગયા. ઘણા
વખતની ઝંખના હતી કે શ્રી અબરા દાદાના
દર્શન-વંદન કરવા છે તે ભાવના કૃપી, દર્શન-
વંદનથી આનંદ આનંદ આપી ગયો, શાંત વાતા-
વરણ છે, અલૌકિક બિંબ છે. પ્રાચીનતા સ્પર્શે
એવી છે, પાર્શ્વપ્રભુનો મહિમા અપરંપાર છે.
ઉનાથી અબરા આવતા વચ્ચે શાહુખાગમાં પણ
જગદ્ગુરુ શ્રી હિરવિજયસૂરિજી મહારાજ આદિના
સમાધિ સ્તૂપના દર્શન કર્યા. બાગનું વાતાવરણ
પવિત્ર, શાંત અને રળિયામણું લાગ્યું. ત્યાં બેસ-
વાથી મનને આનંદ અને શાંતિનો અનુભવ થયો.

અહીં હજુ એકાદ-બે દિવસ સ્થિરતા થશે,

અહીંથી નજીક દેલવાડા ગામ છે. ત્યાં પણ દર્શન
કરવા જવાનું છે.

આ બંને પત્રનો જવાબ ઉનાના સરનામે
લખી શકાશે.

હવે આપણે આપણી યાત્રામાં આગળ વધીએ.
પ્રભુજી આદીશ્વરદાદાના દર્શન-વંદન અને પૂજન
ખૂબ ઉલ્લાસ પૂર્વક કરવાના છે.

દર્શન કરવાની રીત :-

દર્શન કેવી રીતે કરવા તે આપણે શ્રી મરૂદેવા
માતા પાસેથી શિખવાનું છે. શાલિભદ્રજીનો વૈરાગ્ય,
ધન્નાજીનો ત્યાગ, અભયકુમારની બુદ્ધિ, જેમ
માંગવા જેવા છે તે જ રીતે મરૂદેવાનો દર્શનયોગ
માંગવા જેવો છે. આ પ્રભુજીના દર્શનયોગના
પ્રભાવે તો મરૂદેવાજીને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ
છે. - યોગશાસ્ત્રમાં ત્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય મહારાજે
પણ આ વાત આ પ્રમાણે લખી છે.

“ભગવાનના દર્શનનાંદયોગમાં સ્થિર થવાના
કારણે કર્મ ખરવા લાગ્યા,” ભગવદ્ દર્શનનાન્દ-
યોગ એ એક યોગ છે. ભગવાનના દર્શન અને
તેથી ઉપજતો જે આનંદ અને આનંદની સાથે

થતો આત્માનો યોગ (જોડાણ) આ યોગ આપણે શ્રી મરૂદેવામાતા પાસેથી શિખવાનો છે.

પ્રભુના દર્શન મરૂદેવાજીની પાસેથી શિખવાનું છે. તેની યાદી માટે મરૂદેવાજીની મૂર્તિ રંગ મંડપમાં પધરાવી છે.

શ્રી આદીશ્વરદાદાની હાલની મૂર્તિનો ઇતિહાસ :-

હવે આપણે જે પ્રતિમાં પ્રભુજીના દર્શન કરીએ છીએ તે પ્રતિમાનો થોડો ઇતિહાસ જોઈએ.

આ પ્રતિમાજી શ્રી કર્માશાહે બનાવ્યા છે. આ કર્માશાહે કરાવેલો ઉદ્ધાર તે સોળમો ઉદ્ધાર છે, તેરમો ઉદ્ધાર જીવહાસાહનો, ચૌદમો બાહ્યમંત્રીનો, પંદરમો સમરાશાહનો, આ પંદરમો ઉદ્ધાર વિ. સં. ૧૩૭૧માં થયો. તપાગચ્છના આચાર્યશ્રી રત્નાકરસૂરિજી મહારાજના હસ્તે પ્રતિષ્ઠા થઈ, એ વખતે જે બિંબ પધરાવ્યા હતા તેને મુસલમાનોએ ખંડિત કર્યા. અને એ ખંડિતરૂપમાં જ પૂજતા રહ્યા. માત્ર મસ્તકનો ભાગ પૂજતો હતો, મુસલમાનોનું એવું જોર, એવો ગુલમ હતો કે નવા પ્રતિમાજી તો પધરાવા 'ન' દીધા, પણ કોઈ દર્શન કરવા આવે તો તેની પાસેથી ૧૦૦ મુદ્રા પડાવે પછી દર્શન કરવા દે. આ પ્રમાણે લાખા સમય મુખી આવ્યું.

સમય બારતના સંઘમાં આ ચિંતાને વિષય બન્યો હતો. કેટલાંય શ્રાવક-શ્રાવિકાએ આ કાર્ય માટે અકરા અભિયોગો ત્રત નિયમે લીધા હતા.

ચિત્તોડગઢમાં એશવાળ વંશમાં આમરાજના વંશજોમાં તોલાશાહ નામે શ્રાવક વસંતા હતા, તેઓ નગરશેઠ હતા. તેમણે (૧) રત્નાશાહ (૨) પોમાશાહ (૩) દશરથશાહ (૪) ભોજશાહ અને (૫) કર્માશાહ નામે પાંચ પુત્રો હતા. તેમણે પણ આ ચિંતા સતત સતાવતી હતી.

ગિરિરાજ ઉપર આદીશ્વરદાદાને બિરાજમાન કરવા તે ઘણું જ દુષ્કર કામ હતું. સંજ્યાબંધ અવરોધો, અંતરાયો એ સિદ્ધિની આડે ખડા હતા. કોક દેવીકૃપાનું અવતરણ થાય તો જ આમાં સફળતા મળે, સકળ સંઘમાં દિવસ-રાત આ જ રજીય ચાલતું હતું.

વિ. સંવત ૧૫૮૨ની વાત છે, એક દિવસ સમાચાર મળ્યા કે તપાગચ્છના આચાર્ય મ. શ્રી ધર્મરત્નસૂરિજી મહારાજ સંઘ સાથે ચિત્તોડગઢ પધારે છે. સંઘમાં આનંદ પ્રસરી ગયો. પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ પધાર્યા, મહારાજનો આડંબર-પૂર્વક પ્રવેશ કરાવ્યો નગરના રાણા વિશાળ નગર-જનોની સાથે પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજના શ્રીમુખથી નિત્ય ધર્મશ્રવણ કરવા લાગ્યા. એઓનો ઉપદેશ ઝીલીને શિકાર વગેરે વ્યસનનો ત્યાગ કર્યો.

એક દિવસ તોલાશાહ આચાર્ય મહારાજ પાસે આવ્યા પોતાના પાંચ પુત્રો પૈકીના સૌથી નાના પુત્ર જે કર્માશા તે સાથે હતા.

શાંત સમય હતો. મન પ્રસન્ન અને સ્વસ્થ હતું. તોલાશાહે હાથ જોડીને ગુરૂમહારાજને પૂછ્યું. મારા મનમાં વિચારેલું કાર્ય થશે કે નહીં? આપ કૃપા કરીને કહો ગુરૂમહારાજે વિચાર કરીને કહ્યું કે એ શુભ કાર્યનો મનોરથ તમારા મનમાં જાગ્યો છે. પણ કૃપા તમારા પુત્રને મળશે. એટલે કે એ કાર્ય તમારા પુત્રના હાથે થશે. આ સાંભળી કર્માશાહે શુકનની ગાંઠ વાળી, અને એ રીતે એ ભગીરથ કાર્યનું બીજ વધાયું. પછી તો ઘણીબધી પ્રક્રિયાના અંતે પાંચ વર્ષના ગાળા બાદ શ્રી વિનયમંડળ ઉપાધ્યાયની સતત કાળજીભરી દેખરેખ નીચે અને કુળદેવીએ આપેલા સંકેત મુજબ એક દિવસ કર્માશાહે એ ભગીરથ કાર્ય કરી શક્યા. અને શ્રી વિદ્યામંડનસૂરીશ્વરજી મહારાજના વરદ હસ્તે વિ. સં. ૧૫૮૭ના વૈશાખ વદિ છઠને સ્વિતારે આદીશ્વરદાદાને પ્રતિષ્ઠિત પણ કર્યા. એ બધો ઇતિહાસ ઘણો રોમાંચક છે. મજાનો છે, પણ

ખૂબ લાંબો છે. એટલે બધો પત્રમાં લખી ન શકાય. તે માટે તો તારે શત્રુજય તીર્થોદ્ધાર પ્રબંધ નામની ચોપડી જ વાંચવી જોઈએ એટલે એ બધું તો નથી લખતો. પણ પ્રતિષ્ઠાનું જે યાદગાર વર્ણન છે તે લખું છું.

પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગનું અનુમોદનીય વર્ણન :

આદીશ્વર ભગવાનના પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવમાં સેંકડો આચાર્ય મહારાજો સંખ્યાબંધ ઉપાધ્યાયો, અને હજારો મુનિઓ પધાર્યા હતા. શ્રાવકોની સંખ્યાનો અંકડો તો લાખો સુધી પહોંચે તેટલો હતા.

ગિરિરાજની તળેટી સાંકડી પડી પણ કર્માશાહનું મન તો મોટું ને મોટું થતું ગયું. અત્યારે તો આપણને માત્ર ડોકટરના મોઢે જ “હાટ” પહોળું થાય છે” તેવા શબ્દો સાંભળવા મળે છે. બાકી લોકોનો અનુભવતો તેથી જુદો જ છે.

પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવમાં-વિધિ-વિધાનમાં જોઈતાં ઔષધિ વગેરે દ્રવ્યો વૈદ્યોને, લીલોન, વૃદ્ધપુરુષોને પૂછીને, જાણીને, પુષ્કળ પૈસા ખર્ચીને મેળવવામાં આવ્યા.

વાસ્તુ શાસ્ત્રના નિષ્ણાત એવા શ્રી વિવેકમંડન અને શ્રી વિવેકધીર એ બે મુનિવરોની ઝીણવટ-ભરી દેખરેખ નીચે શુદ્ધિ અને પવિત્રતા સાથે મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલે આણેલી શિલામાંથી પરમાત્માના બિંબનું નિર્માણ થયું. દ્રવ્યશુદ્ધિ અને ભાવવૃદ્ધિ આ બેમાં શું ચઢે તે જ કહેવું મુશ્કેલ હતું. જ્યોતિષ શાસ્ત્રના યશસ્વી વિદ્વાનોને સાથે રાખીને મુદ્દૂર્ત નર્કો કરવામાં આવ્યું હતું. સારા ય ભારતના તમામ શ્રી સંઘો જે પુણ્યપળની આતંક નજરે રાહ જોતા હતા તે પુણ્યપળ આવી ગઇ. એ પળનું એ ગ્રન્થમાં એવું તો ચિત્રાત્મક હૃદય-સ્પર્શી વર્ણન કયું છે કે એ વાંચતા આપણે એ પ્રસંગને એક લાગ હોઈએ તેવું લાગે છે. એ

વર્ણન જ અહીં શુજરાતીમાં આવું છું.

પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે થયેલો અજબ ચમત્કાર

શ્રી આદીશ્વરદાદાની પ્રતિષ્ઠા થઇ ત્યારે શ્રદ્ધા ભક્તિથી ઉછળતા હૈયામાં શ્રાવકવર્ગ પ્રસન્ન હતો બધા બધી વાતો બંધ કરીને પ્રભુની ભક્તિયાં બીન હતા.

શ્રાવિકાવર્ગ અતિહૃદયથી ધવલમંગલ ગીત ગાનમાં એકતાન હતો, વાંજિત્રો વાગતા હતા, ભવ્યજીવો નાચતા હતા, કેટલાય લોકો ધૂપધરીમાં સુગંધથી મહેકતો ધૂપ ઉખેલતા હતા, સૌરભલાર્યા પુષ્પોવાળું કેસર-કપૂર મિશ્રિત જળ ચારેબાજુ છંટાતું. જ્ય જ્ય શબ્દથી વાતાવરણ એકરસ બન્યું હતું. આવા મંગલ અને પવિત્ર માહોલ વચ્ચે પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા થઈ તે વખતે સમક્ષિત દષ્ટિ દેવ પ્રભુના બિંબમાં સંકાન્ત થયા. પ્રભુએ ત્યારે સાત વખત શ્વાસોશ્વાસ લીધા, આ એક વિરલ ઘટના ગણાય, આચાર્ય શ્રી વિદ્યામંડનસૂરિજી, ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયમંડનગણી વગેરેની હાજરીમાં આવ્યા. આપણે જે રીતે શ્વાસ લઇએ છીએ અને મૂકીએ છીએ તે રીતે જ પ્રભુજીમાં જોતા મળ્યું અરે! આજે પણ પરમાત્મા હજારોજૂર લાગે છે અને તેમના સાંનિધ્યમાં તેઓની રજીવતાનાં, ગાઢ પ્રસન્નતાનો સ્પર્શ થાય છે.

કર્માશાહની પ્રાર્થનાથી વિધિના જીવો પર ઉપકાર કરવાની ભાવનાથી રાગદ્વેષથી રહિત થઇ સઘળા સૂરિવરોની સંમતિથી શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ અને શ્રી પુંડરીકસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા શ્રી વિદ્યામંડન સૂરિજીએ કરી.

શ્રી શાશ્વત ગિરિરાજના મધ્યવર્તિ સ્થાને બિરાજમાન મૂળનાયક શ્રી આદીશ્વર દાદાની પ્રતિષ્ઠા કરનાર આ સૂરિવર પોતાનું નામ કયાય પશુ ન લખ્યું.

આ બધી વાતો આપણે જાણીએ પછી એ

દાદાના દર્શન કરવામાં કોઈ અનેરે, જ ભાવ આવે, ક્યારેક મારુદેવા માતા જેવા દર્શનની ઝાંખી થાય તો થાય પણ ખરી.

કર્મશાહની ઉદારતાને કરમાશાહની જ ઉદારતાની ઉપમા આપવી પડે, એવી એ ઉદારતા હતી.

દાદાના દર્શનમાં યાત્રિકોને ૧૦૦-૧૦૦ સુવર્ણ-મુદ્રા આપવી પડતી હતી. તે કરમાશાહે એ સુખાને પુષ્કળ ધન (પ્રખંધમાં તો સુવર્ણગિરિ શબ્દ વાપર્યો છે) આપીને લાખખો યાત્રિકોને માટે દાદાને દરબાર ખુલ્લો મૂકી દીધો.

આવા કાર્યમાં કેટલા બધાં તત્વોનો સહયોગ સહયોગ જોઈતો હોય છે ??? આવું મંગળકાર્ય નિર્વિઘ્ન પરિપૂર્ણ થાય તે માટે બે મુનિવરોએ છ માસી તપ (૧૮૦ ઉપવાસ) કયું છે, (આપણે હજી જાણવાનું કેટલું બધું બાકી છે ! આપણે તો છ મહિના ઉપવાસના તપની બાબતમાં માત્ર ચંપા શ્રાવિકાનું જ નામ જાણીએ છીએ હવે તેની સાથે તેમની પહેલા કરેલા આ તપને પણ યાદ રાખવું જોઈશે.

સાલગારની ઉજવણી :-

આપણે ત્યાં ગામોમાં પ્રભુજીની વર્ષગાંઠ હમણાં હમણાં ભારે ઉલ્લાસથી વિશાળ માનવમેદની વચ્ચે ઉજવાય છે તીર્થોમાં માત્ર એક ભોયણીની વર્ષગાંઠ સંઘમાં પ્રચલિત છે. જ્યારે સિદ્ધગિરિરાજના આદીશ્વરદાદાની વર્ષગાંઠ વૈશાખ વદિ છઠ કે શ્રી શંખેશ્વરજીની વર્ષગાંઠ મહા સુદિ પાંચમની તે શ્રી સંઘમાં બહુ ઓછી જાણીતી છે. શ્રી સિદ્ધગિરિરાજ મંડન શ્રી આદીશ્વરદાદાની આવતા વર્ષે વિ. સં. ૨૦૪૭ના વૈશાખ વદિ છઠે ચારસો સાઈઠમી વર્ષગાંઠ આવે છે. તે પ્રસંગ શ્રી સંઘ શાસનપ્રભાવના પૂર્વક ઉજવવો જોઈએ.

અત્યારે જે આદીશ્વર ભગવાનનું દેરાસર છે તે પાષાણનું છે. અને તેનું નિર્માણ વિક્રમ ચં. ૧૨૧૩માં બાહડમંત્રીએ કરેલું છે. તે પહેલાં આ દેરાસર કાષ્ઠનું હતું. અને શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું જે પરિકર છે તે વિ. સં. ૧૬૭૦માં અમદાવાદના શાંતિદાસ શેઠ વગેરેએ કરાવ્યું છે. અને જગદ્ગુરુ શ્રી હિરવિજયસૂરીશ્વરજી મ. ના સંતાનીય શ્રી વિજય દેવસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

આ દેરાસરમાં જે રંગમંડપ છે તેને મેઘનાથ મંડપ કહેવાય છે. આ પ્રાસાદનું નામ નંદિવર્ધન પ્રાસાદ કહેવાય છે. આ મંદિરના શિખરમાં ૧૨૪૫ કુંભ છે, ૨૧ તો સિંહ છે. અને તેમાં કુલ ૭૨ થાંભલા છે.

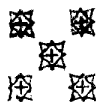
કરમાશાહે પ્રતિષ્ઠા કરી તે પછી થોડા જ વર્ષોમાં એટલે વિ. સં. ૧૬૫૦માં આ પ્રાસાદને જીર્ણોદ્ધાર કરાવવામાં આવ્યો.

જગદ્ગુરુ શ્રી હિરવિજયસૂરીશ્વરજી મ. તથા શ્રી વિજયસેનસૂરિજી મ. ના ઉપદેશથી ખંભાતના શ્રી તેજપાલ સોનીએ પુષ્કળ ધન ખર્ચીને આ દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. આ દાદાની દૂકનું વર્ણન સંક્ષેપમાં જોયું.

હવે એક છેલ્લા પત્રમાં નવદૂકનું સામાન્ય વર્ણન જોઈશું. હવે તો તારો પત્ર મળવો જોઈએ. એકાદ દિવસમાં અમારો વિહાર પાટી. તાણા તરફ થશે.

શ્રાવક જીવનની જેના કારણે સફળતા અને શોભા છે, તે પરમાત્માની ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યોથી ભક્તિ. સધુ મહારાજની સેવા અને નવકારમંત્રનો જાપ આ ત્રણેમાં દિનાનુદિન ખૂબ ખૂબ વૃદ્ધિ થાય તેમ પ્રયત્નશીલ રહેવું....

એજ પં. પ્રદ્યુમ્ન વિ.

જૈન ધર્મ અને પર્યાવરણ

લેખક : શ્રી એન. સંઘવી મરીનડ્રાઈવ, મુંબઈ.

એક અત્યંત મહત્વની અને અભૂતપૂર્વ ઐતિહાસિક ઘટના તાજેતરમાં જ બની ગઈ. એ મંગલ દિવસ હતો મંગળવારનો. ૨૩મી ઓક્ટોબર ૧૯૯૦નો શુભ દિન, જ્યારે વિશ્વભરના થોડા પ્રખુદ જૈનોએ એકત્ર થઈને વર્ડ્સ વાઈડ ફ્રંડ ફોર નેચરના અધ્યક્ષ ડ્યુક ઓફ એડિનબરો પ્રિન્સ ફિલિપને લાંઠના બકિંગહામ પેલેસમાં જૈન તત્વજ્ઞાન અને પર્યાવરણ અંગે “જૈન ડેકલેરેશન ઓન નેચર” નામની એક પુસ્તિકા સમર્પિત કરી.

આ પ્રસંગને કારણે પ્રિન્સ ફિલિપ અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરના જૈન મહાનુભાવો વચ્ચે જે ચર્ચા વિચારણા થતા પામી અને એને પરિણામે જુદા જુદા સંમેલનો થયા, એની ફલશ્રુતિ તરીકે સકળ જૈન સમાજને એકત્ર થવાની હુવર્ણ તક પ્રાપ્તી. જૈન સમાજની એકતાનો એ ગણનાપાત્ર વિષય હતો.

આઈ. એસ. એલ. ડી. (ઇન્ટરનેશનલ સેક્રેડ સિટરેચર ટ્રસ્ટ)ના સહયોગમાં જૈન તત્વજ્ઞાન વિષયક ગ્રંથોને અંગ્રેજી ભાષામાં પ્રકાશિત કરવાનો જે નિર્ણય લેવાયો તે ખરેખર આવકારપાત્ર છે. કેમકે એ દ્વારા વિશ્વભરના જૈન અને જૈનેતર સમાજમાં વિશેષ સમજદારી પ્રવર્તશે, એટલું જ નહિ પણ જૈન તત્વજ્ઞાનના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનું સાચું મૂલ્યાંકન પણ થશે.

“જૈન ડેકલેરેશન ઓન નેચર” નામક આ પુસ્તિકા જૈન સંસ્કૃતિ અને તત્વજ્ઞાનના ૩૫ જેટલા નામાંકિત પંડિતો અને અભ્યાસીઓના સહકાર તથા માર્ગદર્શન દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવી છે. જેમાં પ્રકૃતિની સુન્દ્રતા અને પર્યાવરણના સંતુલન તથા સંરક્ષણ પરત્વે જૈન તત્વજ્ઞાનની મૂળભૂત સૈદ્ધાંતિક વિચારણાનો અંદાજમાં હુલ્લંઘન નિયોદ આપવામાં આવ્યો છે. જે કે આઠ-નવ પાનાંની આ નાનકડી પુસ્તિકામાં આ સિદ્ધાંતોની સુયોગ્યતા અને ઉચિતતા અંગે તાર્કિક, સાંસ્કૃતિક, ધાર્મિક અને વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ સુદૃઢ વિચારણા કે વિશ્લેષણ કરવાનું શક્ય બને તે સ્વાભાવીક છે.

તા. ૨૩ ઓક્ટોબર ૧૯૯૦ના રોજ થોળથેલા ચાદગાર અને મહત્વના સમારંભમાં ભાગ લેવાનું મને સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું. એ દૃષ્ટિએ પ્રસ્તુત લેખમાં, “જૈન ધર્મ અને પર્યાવરણ” એ વિષય પર જૈન ધર્મના અહિંસાના સિદ્ધાંતના પરિપ્રેક્ષમાં કેટલીક વિચારણા અહિં રજૂ કરું છું.

આપણે જાણીએ છીએ કે “પર્યાવરણ” એટલે જીવસૃષ્ટિ અને વાતાવરણ વચ્ચેના પરસ્પર સંબંધનું આકલન, એટલે કે જીવસૃષ્ટિ, આગોહવા, ભૂગર્ભ અને ખીજી આસપાસની પરિસ્થિતિ વિષયક વિજ્ઞાન, વ્યાપક દૃષ્ટિએ જોઈએ તો પર્યાવરણમાં ફક્ત માનવ, પશુ-પંખી, જીવજંતુ વનસ્પતિ અને સૂક્ષ્મતિસૂક્ષ્મ, અપાર અને અનંત જીવસૃષ્ટિનો જ સમાવેશ થતો નથી. પણ સાથોસાથ સમગ્ર પ્રદેશ, એનાં તારામંડળો તથા સૂર્યમંડળો તેમજ આપણી પૃથ્વી-માતાની પાસેના સૂર્ય, ચંદ્ર અને ગ્રહો તેમજ તેની રચનાં પર્વતો અને મેદાનો, સાગરો અને સરોવરો, નદીઓ અને ઝરણાંઓ, જંગલો અને મહાકાંતારો, વૃક્ષ-વનસ્પતિ-પુષ્પો તથા ભૂપૃષ્ઠ અને જલપૃષ્ઠ, વાતાવરણ અને જીવસૃષ્ટિની અર્થાત્ સર્વ પ્રકૃતિ પદાર્થો, પૃથ્વી, હવા, અગ્નિ, જળ - એ સર્વના સંપૂર્ણ અસ્તિત્વનો પણ સમાવેશ થાય છે.

જૈન ધર્મના કેટલાક મૂળભૂત સિદ્ધાંતો સુયોગ્ય રીતે અમલમાં મૂકવામાં આવે તો પ્રકૃતિના પર્યાવરણનું સંતુલન જાળવી રાખવામાં તેમજ પ્રકૃતિના વાતાવરણની સુરક્ષા કરવામાં ઘણી સહાય પળી શકે એનું પ્રતિપાદન કરવાનો અહીં મારો નમ્ર પ્રયાસ છે, સર્વ પ્રથમ જૈન ધર્મના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો કયા કયા છે તે વિશે સંક્ષેપે વિચારણા રજૂ કરું છું.

જૈન ધર્મના એક મૂળભૂત સિદ્ધાંત અહિંસા છે, જૈન ધર્મ જ બહુધા એક એવો ધર્મ છે જેણે અહિંસા વિશે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિચારણા કરેલી છે. જૈન ધર્મની એવી માન્યતા છે કે સર્વ જીવોમાં આત્મા વસે છે અને સર્વ આત્માઓ સમાન છે પચેન્દ્રિવાળા મોટા જીવો કે ફક્ત એકેન્દ્રિવાળા સૂક્ષ્મ જીવો - સર્વ જીવવા ઇચ્છે છે.

જૈન ધર્મનું એક ઉદ્ધાર સૂત્ર છે “અહિંસા પરમે ધર્મ”. એટલે જૈન ધર્મ અનુસાર કોઈ પણ જીવને ઇજા કરવી, તેના દુરુપયોગ કરવો, તેના પર જૂદમ કરવો, તેમતે ગુલામ બનાવવા, તેમનું અપમાન કરવું, તેમનું દમન કરવું, દુઃખ આપવું અથવા તેમનો જાન લેવો એ હિંસા છે. આ કારણથી જૈનો જીવહત્યામાં માને છે એટલે કે સર્વ જીવો પ્રત્યે સમાદર અર્થાત સર્વ જીવસૃષ્ટિ પ્રત્યે કડુશા અને દયાભાવ રાખે છે.

જૈન ધર્મનું એક વિશિષ્ટ સૂત્ર છે : “પર સ્પરોપગ્રહો જીવાનામ્”. જેમાં એક ગહન સનાતન સત્ય પ્રગટ થયું છે.

નાનાં કે મોટાં, દન્દ્રિયોના નાનાં કે મોટાં વિકાસ ધરાવતાં સર્વ જીવો પર સ્પરના આધારે તેમજ પર સ્પરાવલંબન વડે એકબીજા સાથે સંકળાયેલા છે. હવે પછી આ લેખમાં આ સૂત્રનો “પર સ્પરાવલંબન સિદ્ધાંત” તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

પર સ્પરાવલંબનના અંગવાદ્ય બંધનને કારણે આ સૃષ્ટિ અને તેના સર્વ નિવાસીઓ પ્રત્યે હૃદય-પૂર્વકની મૈત્રી વિકસાવવી જરૂરી છે. આપણે તેમના ફક્ત પરિચય સાધવો એટલું જ પૂરતું નથી, પરંતુ તેમની સાથે ગાઢ સંબંધ સ્થાપવો અને તેમનાં પ્રત્યે આદરભાવના કેળવવી એ પણ અત્યંત આવશ્યક છે કારણ કે જેમ બીજા જીવો આપણા પર આધાર રાખે છે તેમ આપણે પણ બીજા સર્વ જીવો પર નિર્ભર છીએ. પર્યાવરણને કોઈપણ પ્રકારના દુરુપયોગ કે તેના પર ગુન્દરેલી હિંસા વહેલી કે મોડી માનવ સમાજ સામે પ્રતિકાર કરીને ખતરો ઉઠો કરી શકે છે. આ દૃષ્ટિએ પર સ્પરાવલંબનનો સિદ્ધાંત ફક્ત આદેશ જ નથી પણ માનવજાત માટે એક ચેતવણી રૂપ સંદેશ પણ છે. આ સિદ્ધાંત “જીવો અને જીવવા દો” એટલું જ સૂચવતો નથી પણ “જીવવા દો જેથી આપણે જીવી શકીએ” એવો બોધપાઠ પણ આપે છે.

સૃષ્ટિના સકળ રચનાતંત્રમાં ઐક્ય અને સંવાદિતા છે. એકબીજા સાથેનો અવિચ્છિન્ન સંબંધ અને એકસૂત્રતા છે. સ્વયં સંપૂર્ણતા છે. ચેતનાના ઉત્ક્રાંતિ અને માનવ-તંત્રનો સાંસ્કૃતિક વિકાસ વિશ્વની એકરાગતા અને સામ્યભાવ સાથે સુસંકલિત છે. સર્વ જીવોના પર સ્પરાવલંબનના અપ્રાપ્ત સિદ્ધાંતને અપનાવવા માટે આપણે સહઅસ્તિત્વની ભાવનાને અવશ્ય ચરિતાર્થ કરવી પડશે.

જૈન ધર્મના અહિંસા, જીવહત્યા અને પર સ્પરાવલંબન જેવા કેટલાક સિદ્ધાંતોની વિચારણા ખાદ્ય હવે આપણે પર્યાવરણ સંતુલન તથા પર્યાવરણ-સંરક્ષણની બળવાણી માટે આ સિદ્ધાંતો વાસ્તવમાં કેટલા વ્યવહારુ છે તે પણ જોઈ લઈએ.

કેટલાક એવો પ્રશ્ન પણ પૂછે કે પર્યાવરણ-સંતુલન અથવા પર્યાવરણ સંરક્ષણ જાળવવાની અરેખર શી જરૂર છે ? ઉપયુક્ત સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવામાં આવે નહિ તો તેમાંથી કેવાં જોખમો પરિણમે છે ? જો આપણું દેહલી સદીમાં કે ઝડપી ગતિએ ઉદ્યોગીકરણ થઈ રહ્યું છે તેનો ઊંડો વિચાર કરીશું તો આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર સરળતાથી મળી શકશે. આ આપક ઉદ્યોગીકરણને કારણે આ રમણીય પૃથ્વી મૈયાના જોખામાં અપાર પાપમાઘી અને વિનાશનું એક ભીષણ તાંડવ સળાંચું છે. આપણે જમીન, જળ અને વાયુને ઝેરી પદાર્થોથી પ્રદૂષિત કર્યા છે, જંગલોનો સર્વનાશ કર્યો છે. આવા અનેક અવિવેકી કૃત્યો દ્વારા સમગ્ર પર્યાવરણ પ્રક્રિયાને અસ્તવ્યસ્ત કરી નાંખી છે. આપણે વિવેકશૂન્ય બનીને ભૂમિવિજ્ઞાન તથા જીવવિજ્ઞાનના નૈસર્ગિક કાનૂનને વ્યાપક હાનિ પહોંચાડીએ છીએ તેમજ આપણી પૃથ્વીના પદાર્થવિજ્ઞાન અને રસાયણશાસ્ત્રની ગતિવિધિમાં અવરોધ ઉત્પન્ન કરીએ છીએ. જલશાસ્ત્રની કાંઠેક વ્યવસ્થાને પણ અસ્તવ્યસ્ત કરી મૂકી છે. કૌશભીકે રૂઝ સામે રક્ષણ આપતા ઓઝોન થરને કમજોર બનાવીએ છીએ અને આ રીતે આપણે પ્રકૃતિ અને તેનાં સજીવોનો દુરુપયોગ કરી તેમના પર ત્રાસ અને જૂદમ ગુબારીએ છીએ અને હિંસાત્મક આક્રમણ કરીએ છીએ.

સુવિખ્યાત અને મહાન જીવવિજ્ઞાનીઓનો એવો અઢાજ છે કે પર્યાવરણના પ્રદૂષણને કારણે તેમજ પ્રકૃતિ-પ્રક્રિયામાં હસ્તક્ષેપ કરવાથી દર વર્ષે હજારો જીવો હુપ્ત થાય છે. આજથી સને ૨૦૦૦ સુધીના દસ વર્ષમાં આપણા આવા અવિચારી કૃત્યથી ૫ થી ૧૦ લાખ જેટલી પ્રાણીઓ-જીવજંતુઓની જાતિઓ કાયમને માટે નષ્ટ થઈ જશે. આપણે અહિંસાનું આચરણ કરતા નથી એ કારણે પર્યાવરણમાં મોટા પ્રમાણમાં ખતરો ઉભો થાય છે અને પરિણામે પ્રકૃતિ માટે જ નહિ પણ મનુષ્ય માટે પણ ભયંકર જોખમ ઉભું થાય છે.

ઇન્ટરનેશનલ યુનિયન ફોર કોન્ઝર્વેશન ઓફ નેચર (આઈ. યુ. સી. એન.) દ્વારા સ્તાનધરી પ્રાણીઓ, પંખીઓ, પેટે ચાલતા પ્રાણીઓ, દ્વિચર પ્રાણીઓ, જીવજંતુઓ, કરોડરહિત પ્રાણીઓ, વનસ્પતિ તેમજ બીજા અનેક જીવ-જાતિઓનું વર્ગીકરણ કરવામાં આવ્યું છે કે જેમના પર માનવદ્વારા થતા પ્રકૃતિ પરના આક્રમણને કારણે પર્યાવરણના સંતુલનમાં વીક્ષેપ થવાથી મોટા ખતરો ઉભો થયો છે તેમજ આ જાતિઓ સર્વનાશને આરે ઉભી છે આવાં પ્રાણીઓમાં આપણી પૃથ્વી પર જન્મતી અને પાંગરતી ઉત્તમ ચોલાદોનો પણ સમાવેશ થાય છે.

જેવાં કે મોટી વહેલ માછલી, અશિયાઈ હાથી, હિમભૂમિનો ચિત્તો, ધ્રુવનું રાંછ, જંગ્વાર ચિત્તો, કૈલિફોર્નિયાનું ઢંતાળા શિંગડાવાળું હરણ, મોટાં સોહામણાં બગલા કૈલિફોર્નિયાનું ગીધ (કૉન્ટાર), કાળી ડોકવાળો હંસ, લાંબી ડોકવાળો બગલો, મોરુસિપીના રેતીના બગલો, સોનેરી ગરુડ, ફક્ષિણનું વાળ વગરનું ગરુડ, પેરેડાઇઝ પેરટ (પોપટ), આઇવરી ચાંચવાળું વુડપેકર પંખી, મોસીસીયસનો ડોડો વગેરે કરોડરજીવુવાળાં પ્રાણીઓની આ યાદી ઘણી માટી થઈ શકે. પરંતુ આપણુ અત્યંત જોના પર આધાર રાખે છે એવાં ઉત્તમ જીવ જંતુઓ અને વનસ્પતિ-સૃષ્ટિ, તેમાંયે ફળાતી-ફૂલતી વનસ્પતિ, જંગલો જેવી પ્રકૃતિની મોટી યાદી પણ અવલોકવી રહી. કેમકે એ બધાં પણ આ જોખમોનો ભોગ બને છે.

તાજેતરનો ઇતિહાસ, પ્રકૃતિ પર ગૂબરેલા હિંસક આક્રમણને લીધે થયેલ માનવસંજિત ખતરાઓથી સભર છે. અહીં એક જ ઉદાહરણ જોઈએ : ૨૭ ડિસેમ્બર ૧૯૮૪ના રોજ ભોપાળમાં

જનુનાશક દવાના કારખાનામાં જેસ ગળતરને કારણે જે ભયંકર હોનારત સજ્જી એમાં કેટલી વ્યક્તિઓની જાનહાનિ થઈ અને અસંખ્ય લોકોને શારીરિક ખામીઓ, ઇજા કે અન્ય દર્દોનો ભોગ થવું પડ્યું એની કથની કાળજી કંપાવે એવી છે. પરંતુ પ્રકૃતિ પર થતા માનવસર્જિત હિંસક આક્રમણથી થતી રોજબરોજની હાનિ અપરંપાર છે. કેાઇ પણ મોટી આપત્તિઓથી થતા નુકશાનની તુલનામાં આ પ્રકારનું રોજબરોજનું નુકશાન અનેક ગણું વધારે છે. હજારો જીવોની જાતિઓ સર્વાંશિ નેસ્તનાબૂદ થઈ ગઈ છે અને હવે પાછી એ ફરી સજીવ બની શકે એવી કેાઇ સંભાવના નથી માણસ જાતે પ્રકૃતિ પર કરેલ આક્રમણ એવું ખતરનાક છે કે જે પૃથ્વી પર પાંગરેલા અનેક જીવોની ભવ્ય અને સમૃદ્ધ જાતોનો વિનાશ કરવા માટે જવાબદાર છે.

આદ્યર્ષે સ્વાધ્યદ્વરે મધ્યાર્થ રીતે કહ્યું છે કે “મનુષ્ય દૂરદર્શિતા અને અગમચેતીની શક્તિ ગુમાવી બેઠો છે. એથી એ આખરે આ સૃષ્ટિનો વિનાશ જ સર્જવાનો છે.” આથી એ સ્પષ્ટ હકીકત છે કે પ્રકૃતિને જેટલી હાની પહોંચે છે તેટલી જ હાની માનવસમાજને પણ પહોંચે છે. કારણ કે આપણે પર સ્પર્શવલ બનના સિદ્ધાંતનું આચરણ કરતા નથી.

આજના યુગનો વિકાસ વિધ્વંસક છે કેમકે દુનિયામાં એક તરફ માનવવસ્તી ઝડપથી વધી રહી છે જ્યારે બીજી તરફ જીવોની અસંખ્ય જાતિઓ લુપ્ત થતી જાય છે અને પરિણામે પર્યાવરણના અંતુલનમાં વિશેષ અવરોધ પહોંચે છે. આવા સંજોગોમાં આર્થિક વિકાસ કે ગરીબવર્ગનું જીવન ધોરણ સુધરવાનો સંભવ નથી એ હકીકત ભાગ્યે જ કેાઇ સમજી શકે છે. તા. ૨૩ ઓક્ટોબર ૧૯૯૦ ના રોજ યોજાયેલા સમારકમાં પ્રિન્સ ફિલિપે કહ્યું હતું કે લગભગ ૪૦ વર્ષમાં માણસ જાતની વસતી અમાણી થઈ જવાનો સંભવ છે. આટલી ઝડપે થતા વસતીવધારા પ્રત્યે એ મણે ઉડી ચિંતા વ્યક્ત કરી હતી.

મનુષ્યનું કલ્યાણ પ્રકૃતિના કલ્યાણની સાથેસાથ અવલંબે છે એવું જ્યારે આપણે સમજીશું ત્યારે જ મનુષ્ય જાતિ માટે ઉજીશું ભવિષ્ય નિર્માણ થશે. વિશ્વના સકળ પદાર્થોના વિકાસ સાથે મનુષ્યજાતિનો વિકાસ સકળાયેલો છે. સાચો અને દીર્ઘકાલીન વિકાસ સાધવા માટે આ પૃથ્વીની સજીવ અને અજીવ સૃષ્ટિએ સાથે મળીને એક બીજાને ઉપકારક બનવું પડશે. પ્રકૃતિ પર સર્વોપારિતા સ્થાપવાના નિર્ધારક પ્રયાસો છોડીને મનુષ્યજાતિએ પ્રકૃતિ સાથે સુસંવાદિતા જાળવીને જીવતા શીખવું પડશે. આ માટે અહિંસા, જે પરમ ધર્મ છે તેનું આચરણ કરવું પડશે.

જૈન ધર્મ સર્વ જીવોના પ્રકૃતિદત્ત અધિકારને સ્વીકારે છે. તેમાં પ્રકૃતિસૃષ્ટિ પ્રત્યે વૈરભાવ, ધિક્કાર કે વિરોધના ભાવને લેશ પણ સ્થાન નથી. જૈન ધર્મ સર્વ જીવસૃષ્ટિ અને પ્રકૃતિસૃષ્ટિ માટે પ્રેમ અને સન્માન, કરુણા અને આદરભાવ સહિષ્ણુતા અને દયાભાજ, મૈત્રી અને સ્નેહ ક્ષમા અને સમતા કેળવવાનું શીખવે છે.

સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંસ્થાએ “વર્લ્ડ ચાર્ટર ઓન નેચર”ને ૧૯૮૨ના વર્ષમાં, સ્વીકૃતિ આપી છે. એ હકીકત નોંધપાત્ર છે કે આ ચાર્ટરમાં એવો સ્પષ્ટ સ્વીકાર છે કે આપણી માનવ-સંસ્કૃતિ પ્રકૃતિસૃષ્ટિનું એક અને અવિભાજ્ય અંગ છે અને એનો સ્વીકાર કરીને એનું સંરક્ષણ કરવું એ આપણો પરમ ધર્મ છે કેમકે માનવસમાજે સત્વશીલ જીવન પદ્ધતિને માર્ગે જીવન જીવવાનું છે. આ રીતે વર્લ્ડ ચાર્ટર ઓન નેચર દ્વારા પર સ્પર્શપચ્છા જીવાનામના સિદ્ધાંતનો સ્પષ્ટ અને સંપૂર્ણ-

[અનુસંધાન ટાઇટલ પેજ ૪ પર જોઓ]

શોકાંજલિ

શ્રી જયસુખલાલ ખીમચંદલાઈ શાહ ઉ. વર્ષ ૭૩ તા. ૧૬-૧-૯૧ ને સુખવારના રોજ ભાવનગર મુકામે સ્વર્ગવાસી થયેલ છે. તેઓશ્રી આ સભાના આજીવન સભ્ય હતા. ધાર્મિક વૃત્તિવાળા અને મિલનસાર સ્વભાવના હતા. તેમના કુટુંબીજનો ઉપર આવી પડેલ દુઃખમાં અમે સમવેદના પ્રગટ કરીએ છીએ તેઓશ્રીના આત્માને પરમશાન્તિ મળે એવી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

શ્રી ચુનીલાલ નરસીદાસ શાહ તણસાવાળા ઉ. વર્ષ ૭૬ તા. ૭-૧-૯૧ ના રોજ સુખ મુકામે સ્વર્ગવાસી થયેલ છે તેઓશ્રી આ સભાના આજીવન સભ્ય હતા. ધાર્મિક વૃત્તિવાળા અને મિલનસાર સ્વભાવના હતા. તેમના કુટુંબીજનો ઉપર આવી પડેલ દુઃખમાં અમે સમવેદના પ્રગટ કરીએ છીએ. તેઓશ્રીના આત્માને પરમ શાન્તિ મળે એવી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

શ્રી પોપટલાલ મગનલાલ શાહ તારીખ ૪-૧-૧૯૯૧ ના રોજ અમદાવાદ મુકામે સ્વર્ગવાસી થયેલ છે. તેઓશ્રી આ સભાના પ્રેરન સભ્ય હતા. ધાર્મિક વૃત્તિવાળા અને મિલનસાર સ્વભાવના હતા. તેમના કુટુંબીજનો ઉપર આવી પડેલ દુઃખમાં અમે સમવેદના પ્રગટ કરીએ છીએ. તેઓશ્રીના આત્માને પરમ શાન્તિ મળે એવી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

શ્રી જમનાદાસ અમરચંદલાઈ શાહ ઉ. વર્ષ ૬૪ ભાવનગર મુકામે તા. ૬-૨-૯૧ના રોજ સ્વર્ગવાસી થયેલ છે. તેઓશ્રી આ સભાના આજીવન સભ્ય હતા. ધાર્મિક વૃત્તિવાળા અને મિલનસાર સ્વભાવના હતા. તેમના કુટુંબીજનો ઉપર આવી પડેલ દુઃખમાં અમે સમવેદના પ્રગટ કરીએ છીએ. તેઓશ્રીના આત્માને પરમ શાન્તિ મળે એવી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

લી૦ શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા
ખારગેઇટ, ભાવનગર.

Atmanand Prakash

Regd. No G. BV. 31

ભાવનગર જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક તપાસંઘના ઉપક્રમે 'સિદ્ધિતપ ચોક' નામકરણ સમારંભ

શ્રી જૈન શ્વે. મૂર્તિપૂજક તપાસંઘના ઉપક્રમે પૂ. આચાર્યશ્રી વિજયચ દ્રોહચસૂરીશ્વરજી મ. સા. આદિ ભગવંતોની પુનિત નિશ્ચામાં સમાજની વિશાળ ઉપસ્થિતિમાં તા. ૩-૨-૯૧ને રવિવારે 'સિદ્ધિતપ ચોક'નો નામકરણ વિધિ સમારંભ યોજાઈ ગયો.

ભાવનગર સંઘના આશ્રયે ૧૯૮૮-૮૯ના વર્ષે હરમ્યાન પૂજ્યપાદની મંગલ નિશ્ચામાં ૮૦૦ જેટલા તપસ્વીઓની વિક્રમરૂપ સિદ્ધિતપની આરાધના થઈ હતી આ વિક્રમતપની સ્મૃતિ જળવાઈ રહે અને તપેધર્મની અનુમોદના થાય તેવા શુભાશયે ભાવનગર મહાનગરપાલીકાએ 'મહત્વના સ્થાન દાદાચાહેબ સામે 'સિદ્ધિતપ ચોક'નું નામાભીધન આપવા નિર્ણય કરેલ જેના ફળ સ્વરૂપે આ ચોકના નામકરણનો સમારંભ શ્રી પ્રતાપભાઈ શાહના પ્રમુખસ્થાને અને શાંતીલાલ શાહ (આક્રીકા-વાળા). શ્રી બકુભાઈ ભેંગીલાલ તથા ભાવનગરના માજી મેયરશ્રી જયંતભાઈ વનાણીના અતિથિ-વિશેષજ્ઞે યોજાયેલ આ સિદ્ધિતપ ચોકના દાતા મનીષભાઈ નવનીતરાય શાહ (અમદાવાદ વાળા)ના હસ્તે ચોકનું ઉદ્ઘાટન થયેલ છે.

[અનુસંધાન પેજ ૬૪નું ચાલું]

પણે સ્વિકાર થયો છે. પરસ્પરની અખંડ એકતા, પરસ્પર અવિચ્છિન્ન સંબંધ અને પરસ્પરાવલંબનનો આ સિદ્ધાંત જૈન ધર્મનો મુદ્રાલેખ છે.

વિશ્વસમાજ દ્વારા આ સિદ્ધાંતના સ્વીકારથી એક શુભ આરંભ થયો છે અને તે માનવસમાજ માટે સુસંવાદી અને શાંતિપૂર્ણ વિકાસ તરફ અગૂલિનિર્દેશ કરે છે અને સાથોસાથ સમગ્ર પ્રકૃતિ-રૂઢિના વિકાસ પ્રત્યે પણ નિર્દેશ કરે છે.

આપણે ભૂલવું ન જોઈએ કે આપણે તો અસંખ્યાત જીવોમાંના એક જીવ જ છીએ. અનંત અવકાશ અને અનંત સમયની ઘટમાળમાં અનંત વિશ્વની હસ્તી છે અને એવા અનંત વિશ્વના એક બિંદુ જેવી આ પૃથ્વી પરના અનંત જીવોમાંના આપણે એક છુદ્દ જીવ છીએ. કોસ્મોલોજી-વૈજ્ઞાનિક વિજ્ઞાનનો આ જૈન સિદ્ધાંત સમજવાથી આપણે જીવનના સર્વ ક્ષેત્રોમાં માન-અહંકારને તજીને અતિ વિનમ્ર બની શકીએ આપણે પ્રકૃતિના નિયમો અને તેના અર્થકરણ અને વિજ્ઞાનનું અનુસરણ કરવું જોઈએ. એ આચરણ જ આપણો પરમ ધર્મ અને નીતિ બની રહેશે બીજા કોઈ કંઈ કરણ માટે નહિ પણ આપણે અર્ધાંત સમગ્ર માનવજાતને જીવવા માટે આ પદ્ધતિથી જ જીવવું પડશે "યુનાઇટેડ નેશન્સ વર્લ્ડ ચાર્ટર ઓન નેચર"નો આ જ સંદેશ છે. પ્રિન્સ ફિલિપનો સમર્પિત થયેલ "જૈન ઇકોલોજીકલ ઓન નેચર"નો પણ આ જ સંદેશ છે. અહિંસા અને પરસ્પરાવલંબન-પરસ્પરોપચાર જીવાનામનો પણ આ જ દિવ્ય સંદેશ છે.

તાંત્રી : શ્રી પ્રમોદકાન્ત ખીમચંદ શાહ

પ્રકાશક : શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર.

મુદ્રક : શેઠ હેમેન્દ્ર હરિલાલ, આનંદ પ્રી. પ્રેસ, સુતારવાડ, ભાવનગર.